

Ajvatovica kroz historiju. Dvije prekretnice: 1947. i 1990. godina

Dženita Sarač Rujanac
Institut za istoriju Univerziteta u Sarajevu,
Sarajevo, Bosna i Hercegovina
dzenita_sarac@hotmail.com

Ajvatovica kao vjersko-kulturna manifestacija predstavlja nezaobilazan segment „žive tradicije“ tj. društvenog i vjersko-kulturnog bića Bošnjaka XXI stoljeća. Ona svojom specifičnošću,¹ kontinuitetom kao i snagom koju crpi i iz bogatog historijskog nasljeđa Prusca i njegove okoline obogaćuje i pisanu i usmenu,² kao i duhovnu i materijalnu islamsku tradiciju Bošnjaka dugu već pet stotina godina. Podrobnije sagledavanje Ajvatovice, savremenog sadržaja ove manifestacije, ali i njenog razvoja nudi važne odgovore na pitanja o percepciji, ali i življenju islama kod Bošnjaka. Također, ona kao višestoljetna tradicija koja u sebi nosi brojne sinkretističke elemente predstavlja jasan primjer onoga što se u savremenoj nauci naziva „konstruiranje/pronalazak/izmišljanje tradicije“ (Invention of Tradition)³ pri čemu se uz njene osnovne elemente, u dosluhu s općim stanjem u društvu uključuju, usvajaju, prilagođavaju novi sadržaji obogaćujući je i nadograđujući njenu važnost i masovnost.⁴

¹ O posebnosti i simbolici Ajvatovice, o njenoj specifičnosti u odnosu na druga dovišta u Bosni i Hercegovini u: Ajvatovica, 2010, Travnik-Zagreb, Sarajevo: Zoro; Hanig, David, 2012, „This is our little hajj”: Muslim holy sites and reappropriation of the sacred landscape in contemporary Bosnia, u: American Ethnologist no. 1393. i Sarač Rujanac, Dženita, 2013, „Ajvatovica: a Bridge Between Traditional, National and Religious Identity in Bosnia-Herzegovina?” u: History and Anthropology, 24: 1.

² O Pruscu kao višestoljetnom vrlo važnom političkom i vojnom, ali i vjersko-kulturnom centru opširnije u: Čepalo, Husein, 2000, Pisana tradicija Prusca i okoline, Travnik: Graforad; Hadžić, Mulo, 2005, Prusac i njegovo dovište, Ajvatovica, Sarajevo: Centar za promociju civilnog društva i Čepalo, Husein, 2010, „Ajvatovica Mala Ćaba“, u: Ajvatovica, Travnik- Zagreb-Sarajevo: Zoro

³ Hobsbawm, Eric & Ranger, Terence (eds), 1983, The Invention of Tradition, Cambridge: Cambridge University Press

⁴ O naslanjanju Ajvatovice i sličnih dovišta na staraoslavensku vjersku praksu opširnije u: Hadžijahić, Muhamed, 1980, „Sinkretistički element u islamu Bosne i Hercegovine“, u: Prilozi za orijentalnu filologiju br. 28-29, Sarajevo 1978/1979; Duranović, Elvir, 2007, „Odnos islamskih učenjaka Bosne i Hercegovine prema tragovima staroslavenske tradicije“, u: Glasnik Rijaseta IZ u BiH, vol. LXIX, br. 11-12, novembar-decembar 2007. i Duranović, Elvir, 2011, Elementi staroslavenske tradicije u kulturi Bošnjaka: odnos islamskih učenjaka u Bosni i Hercegovini prema njima, Bugojno: Grafika

Ajvatovica se kao takva može posmatrati i s historijskog aspekta i interesa za određeno vrijeme, mjesto i ključne aktere. Njena važnost proizilazi i iz činjenice da je ona bila značajan vjesnik velikih društvenih promjena u društvu i na neki način odraz krupnih vjerskih i nacionalnih dilema koje su dominirale političkim diskursom.

Stoga, naša namjera je skrenuti pažnju na značaj 1947. godine, godinu kada je ova manifestacija zabranjena i 1990. godinu kada je nakon više od četiri decenije ova manifestacija ponovno održana. Uz kratki osvrt na društveno-politički kontekst 1940-ih godina kao i 1980-ih godina moguće je značajno pojasniti okolnosti u kojima se desila njena zabrana i njena obnova i dati odgovor na krucijalno pitanje- zašto?

-1940-e godine u Bosni i Hercegovini

Zabranu održavanja Ajvatovice 1947. godine moramo promatrati u širem društveno-političkom kontekstu uspostavljanja vlasti, taborenja komunističke partije i njenim obračunima s potencijalnim suparnicima. Organiziranje socijalističke vlasti u Jugoslaviji i Bosni i Hercegovini nakon završetka Drugog svjetskog rata praćeno je snažnom borbom sa “ostacima starog sistema”. Komunistička partija nastojala je da umani značaj institucionaliziranih snaga, prvenstveno vjerskih zajednica koje su mogle da ugroze njen položaj i odmah nakon 1945. godine započela je dugogodišnji i vrlo represivan proces potiskivanja vjerskih zajednica ili tačnije njihovo nasilno izvođenje sa javne scene.

Mogu se izdvojiti tri motiva koja su utjecali da politička elita provede upravo represivnu politiku prema vjerskim zajednicama. Prvi motiv bazirao se na ideološkim postavkama lenjinizma i marksizma prema kojima je religija bila opijum za narod, recidiv feudalnog društva, sinonim za neprosvijećenost i zaostalost, sredstvo eksploatatorskih masa i slično. Promoviran je i poželjnim smatran ateizam kao napredan i savremen iako on nije formalno istican u programskim dokumentima vlasti.⁵

⁵ Osmanović, Ismet, 2003, Politika države prema vjerskim zajednicama u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1990. godine, magistarski rad (neobjavljeno), Sarajevo: Fakultet političkih nauka, 57-59.

Kao drugi motiv navodilo se tzv. historijsko sjećanje pri čemu se nerijetko isticalo da su u značajnoj mjeri vjerske zajednice i vjerski službenici zagovarali podjele koje su se pretvarale u međuvjerske i međunacionalne sukobe. To su potkrepljivali strašnim stradanjima tokom Drugog svjetskog rata. Treći, možda i najznačajniji motiv jeste vrlo jasna autoritarna aspiracija vodstva da učvrsti svoju poziciju na vlasti i usmjeri društvena kretanja prema svojim nahođenjima.

Iz ova tri motiva proizašli su osnovni ciljevi prema kojima je kreirana politika odnosa vlasti prema vjerskim zajednicama i njihovim službenicima.

Vlast je nastojala ograničiti utjecaj religije i značajno suziti polje djelovanja vjerskih zajednica. Težila je uspostavljanju potpune kontrole nad njihovim aktivnostima vršeći snažan pritisak na vodeće ličnosti vjerskih zajednica i iznuđujući njihovu lojalnost državnim organima.⁶

Odnos države i vjerskih zajednica reguliran je Ustavom FNRJ usvojenim 31. januara 1946. godine koji je proglasio načelo slobode ispovijedanja religije („slobodu svijesti i vjeroispovijesti“) i rada vjerskih zajednica, ali je jasno podvučena odvojenost religije i države tj. vjerskih zajednica i organa uprave.⁷ Istovjetne odredbe prenesene su u Ustavu NR Bosne i Hercegovine (članovi 22, 24, 26, 27, 28. i 39.) koji je usvojen u decembru 1946. godine. Religija je označena kao intimno opredjeljenje, privatna stvar pojedinca koja je u toj sferi trebala i da ostane.

Konkretan zakon koji je precizirao položaja vjerskih zajednica (Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica) donesen je tek 1953. godine. Zakon je potvrdio osnovne postavke Ustava i ostavio na volju državi da prema svom nahođenju određuje da li će i u kojoj mjeri finansijski pomagati zajednice. Država je imala konačnu riječ po pitanju što je to zloupotreba vjere u političke svrhe. Zakon je djelimično izmijenjen tokom 1960-ih godina, a novi, donesen tek

Prema marksističkim postavkama religija je trebala sama od sebe nestati tokom razvoja društva i tako dokinuti i značaj i ugled vjerskih zajednica kao dotada vrlo važnih društvenih čimbenika. Boeckh naglašava da su i Josip Broz Tito i Staljin, nastojeći ubrzati taj proces eliminacije religije, koristili različite nasilne metode. Boeckh, Katrin, 2006, „Vjerski progoni u Jugoslaviji 1944-1953.: staljinizam i titoizam“, Časopis za savremnu povijest br.2. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 407.

⁶ Radić, Radmila, 2000, „Država, Rimokatolička i Srpska pravoslavna crkva od 1945. do polovine 1960-ih godina“, u: Dijalog povijesničara-istoričara br. 2, Pečuh 19. - 21. novembar 1999, Zagreb: Zaklada Friedrich Naumann-Stiftung, 653.

⁷ Ustav je izričito naglasio da je zabranjena svaka zloupotreba religije u političke svrhe. Naglašeno je da su škole koje su trebale da obrazuju vjerski kadar pod nadzorom države koja je imala pravo, ali ne i obavezu da finansijski pomaže vjerske zajednice. Bećirović, Denis, 2011, „Normativni okvir i stvarni položaj Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini tokom prve decenije nakon završetka Drugog svjetskog rata“, u: Identitet Bosne i Hercegovine kroz historiju 1, Sarajevo: Institut za istoriju, 240.

1976. godine, također je proklamirao slobodu ispovijedanja vjere, ali i potvrdio i stroge kazne za one koji ne budu poštovali Zakon.

Tokom druge polovine 1940-ih vlast je na različite načine nastojala umanjiti i materijalnu i duhovnu moć oko tridesetak registriranih vjerskih zajednica u Jugoslaviji. Provođene su, pored čestog zaobilažena ustavnih odredbi o slobodi vjere, različite opstrukcije, usporavanja, ometanja pa i konkretne obustave vjerske prakse. Metode istiskivanja vjerskih zajednica iz javnog života bile su različite, ovisile su o konkretno vjerskoj zajednici, ali su se u značajnoj mjeri ugledale na represivnu praksu koja se provodila u Sovjetskom savezu. Štampa i izdavaštvo vjerskih zajednica svedeni su na minimum, vjerske obrazovne ustanove su uglavnom zatvorene, ustanove koje je pomagala Crkva kao što su bolnice i domovi stavljeni su pod upravu države, mnogi vjerski običaji su zabranjeni različitim odlukama i dekretima. Agrarna reforma oduzela je značajnu, skoro cijelu imovinu vjerskim zajednicama i stavila je pod državnu upravu.⁸ U decembru 1948. godine Predsjedništvo vlade FNRJ je uputilo javni dopis kojim je zabranjeno javno slavljenje svih vjerskih praznika u Jugoslaviji.

Brojni vjerski službenici svih vjerskih zajednica su zastrašivani, hapšeni, saslušavani, procesurani, suđeni na višegodišnje robije. „Zbog neprijateljske djelatnosti“, suradnje s neprijateljem ili oportunističkog stava prema novouspostavljenoj vlasti broj osuđenih vjerskih službenika u BiH u periodu od 1945. do 1956. godine iznosio je čak 319. Od toga djelatnika Katoličke crkve bilo je 154, Srpske pravoslavne crkve 48, a Islamske vjerske zajednice 110.⁹

Vremenom će se taj broj smanjivati, metode pritiska i kontrole postajati suptilnije, ali će se istovremeno razviti vrlo snažna mreže informanata i agenata u službi Državne sigurnosti koja je vrijedno pratila i prisluškivala vjerske službenike. Praksa sudskih procesuiranja i višegodišnjeg zatvorskog kažnjavanja po Zakonu o verbalnom deliktu 133. člana Kaznenog zakona SFRJ biće provođena sve do 1990. godine. Time se nastojao postići krucijalan cilj, uklanjanje utjecajnih ličnosti iz vrha vjerskih zajednica što je trebalo oslabiti utjecaj vjerskih zajednica i istaknutih vjerskih lidera na stanovništvo.

Što je bilo s Islamskom zajednicom u tom periodu?

⁸ Boeckh, Katrin, 2006, „Vjerski progoni u Jugoslaviji 1944-1953.: staljinizam i titoizam“, ČSP 2. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 407, 413-414.

⁹ Bećirović, Denis, 2010, „Represija prema svećenicima Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1955. godine“, u: Prilozi br. 39, Sarajevo: Institut za istoriju, 97.

Treba pomenuti da je po popisu 1953. godine muslimansko stanovništvo činilo 12,5% populacije u Jugoslaviji (BiH 43,5%, Kosovo i Metohija 26,4% i Makedonija 18,6%). Godine 1949. u Jugoslaviji je bilo 1724 džamija od toga 891 u BiH, 478 u Srbiji, 292 u Makedoniji i 63 u Crnoj Gori.¹⁰

Značajna imovina Islamske zajednice stradala je u ratu, ali je destrukcija nastavljena i nakon rata usvajanjem brojnih zakona poput Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji, Zakona o nacionalizaciji, Zakona o eksproprijaciji, Uredbe o upravljanju stambenim zgradama i slično. U Bosni i Hercegovini je Islamskoj zajednici oduzeta 148 zgrada sa 137 ha zemljišta dok je agrarnom reformom oduzeto zemljišta i šume u površini od čak oko 1925 ha. Oduzeto je 120 mektebskih i medreskih zgrada. Samo u Sarajevu bilo je nacionalizirano 220 objekata Islamske zajednice.¹¹

Njeno slabljenje nastavljeno usvajanjem Zakona o braku, Zakona o matičnim knjigama, Zakona o vojnoj obavezi, Uredbe za izvođenje vjeronauke, gašenjem i zatvaranjem mekteba, udruženja *Preporod* (1949. godine), usvajanjem Zakona o zabrani nošenja zara i feredže (1950.), zabranom odlaska na hadždž, zabranom rada tekija (1952.), derviških redova i sličnim odlukama nove vlasti. Od 1947. godine radila je samo Gazi Husrev-begova medresa koje je također jedno vrijeme bila zatvorena.¹²

Oštro, svakodnevno kontroliranje i stvarna represija, koja se posebno potvrdila osudama na smrt 1949. godine četverice pripadnika organizacije Mladi Muslimani, bila je razlogom što je rukovodstvo Islamske zajednice javno izražavalo svoju lojalnost režimu.¹³

U takvoj društveno-političkoj atmosferi došlo je i do zabrane održavanja Ajvatovice. Kao povod organima vlasti za to bio je događaj u Donjem Vakufu, na mostu na rijeci Vrbas na kojem

¹⁰ *Glasnik VIS* br. 1-3, 1951, 61.

¹¹ Radić, Radmila, 2005, „Islamska vjerska zajednica 1945-1970. godina“, u: *Forum Bosne* br. 32, Sarajevo: Međunarodni forum Bosna, 122-123. U tom kontekstu važno je pomenuti i Osnovni zakon o zadrugama, Uredbu o arondaciji državnih poljoprivrednih dobara općedržavnog značaja, Uredbu o prodavanju stambenih zgrada iz opštenarodne imovine, Zakon o raspolaganju stanovima i poslovnim prostorijama, Zakon o konfiskaciji imovine i o izvršenju konfiskacije, Osnovni zakon o postupanju sa eksproprisanim i konfiskovanim šumskim posjedima, Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća i slično. Bećirović, Denis, 2012, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini u vrijeme avnojevske Jugoslavije (1945-1953)*, Zagreb-Sarajevo: Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju; Islamska zajednica u Hrvatskoj i Institut za istoriju Sarajevo, 222-223.

¹² U Bosni i Hercegovini do početka rata 1914. godine radilo je 40 medresa. Do 1930. godine prestale su raditi čak 22 medrese da bi pred početak Drugog svjetskog rata radilo svega šest medresa. O tome opširnije: Bećirović, Denis, 2012, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini u vrijeme avnojevske Jugoslavije (1945-1953)*, Zagreb-Sarajevo: Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju; Islamska zajednica u Hrvatskoj i Institut za istoriju Sarajevo, 306-313.

¹³ O tome opširnije: Bakšić, E. Behmen, O. Čampara, E. Kasumagić, I. Nakičević, O. Serdarević, I. Velagić, T. 2001, *Mladi Muslimani 1939-1999*, Sarajevo: Udruženje građana „Mladi Muslimani“

je došlo do incidenta, oštrog verbalnog sukoba konjanika i povorke vjernika iz sela Vinac i milicionera. Istrajavanje da povorka prođe i stigne u Prusac poslužilo je organima vlasti da ukažu na „buntovnost“ i nepoštivanje zakonskih propisa i cijeli slučaj predstave kao „otpor organima vlasti“, „fizički napad na organe vlasti“ i „uvredu narodne vlasti“. Okružni sud u Travniku u septembru 1947. godine podnio je optužnicu protiv 13 lica zbog „učestvovanja u nenajavljenoj povorci vjerskog praznika Ajvatovice, suprotstavljanja službenicima državnih organa i negiranja zabrane nošenja vjerskih zastava“ pri čemu su se „upotrebom vlastite fizičke snage i na konjima, prijeteci i noževima sa ostalom masom preko mosta probili, kojom prilikom su dvojica milicionera, koji su vršili službu, bili fizički napadnuti“. Sudske presude Vrhovnog suda NR BiH i Okružnog suda u Travniku kojima su ova lica, po „stepenu krivične odgovornosti i njihove društvene opasnosti“ bila osuđena na zatvorske kazne trebale su poslužiti kao primjer da se „ubuduće ovakva djela ne bi ponavljala“.¹⁴

Pored ovih lica, zbog nošenja bajraka na Ajvatovici kaznom zatvora od deset dana bili su kažnjeni još trojica službenika Islamske zajednice; Enes Imamović, Hamdija Kurić i Hifzija Ždralović dok je imam jedne od prusačkih džamija, Mehmed Sijamija bio kažnjen na četiri mjeseca zbog, kako se navodi, izjave da vlast nije dobra.¹⁵

Ove presude ujedno su označile i zabranu održavanja ove manifestacije koja po tome nije jedinstvena nego su njenu sudbinu, prije ili kasnije, doživjeli i drugi slični tradicionalni vjerski običaji u Bosni i Hercegovini.

U narednom periodu odnos prema Islamskoj zajednici, vjerskim manifestacijama pa i Ajvatovici neće se bitno mijenjati mada će dolaziti do povremenih, kraćih popuštanja stroge kontrole vlasti nad zajednicom. U međuvremenu, dolazilo je do određenih *iskorištavanja* islamskih službenika i Islamske zajednice od vlasti i rukovodeće Partije. To se posebno može uočiti tokom angažiranja lista „Preporod“ na pojašnjavanju odnosa *velikog i malog M* pred popis stanovništva 1971. godine kao i nastojanju da se upravo preko službenika Islamske zajednice

¹⁴ Optužnica je bila podignuta protiv Zakira ef. Kaniže, Rešida Kirlića, Ibri Ramljaka, Rame Redžića, Rešida Dizdara, Muharema Smajića, Alije Karajlića, Saliha Muminagića, Hasana Došlića, Ahmeta Dizdara, Naima Šutkovića, Nazifa Melića i Ibri Jašarevića. U cijelosti se optužnica nalazi u: Hadžić, Mulo, Prusac i njegovo dovište, Ajvatovica-Donji Vakuf, Sarajevo: Centar za promociju civilnog društva, 2005, 498-507.

¹⁵ Bećirović, Denis, 2012, Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini u vrijeme avnojevske Jugoslavije (1945-1953), Zagreb-Sarajevo: Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju; Islamska zajednica u Hrvatskoj i Institut za istoriju Sarajevo, 466-467.

predstavi pozitivna slika o Jugoslaviji kao demokratskom i savremenom društvu arapskim, islamskim zemljama s kojima je Jugoslavija politički i ekonomski surađivala.

-Promjene 1980-ih godina

Konačno, do značajnih promjena dolazi tokom posljednje decenije postojanja Jugoslavije, tokom 1980-ih godina. To je period koji se u literaturi naziva „periodom od smrti Tita do smrti Jugoslavije“ i koji je obilježen *nadmetanjem* političke i ekonomske krize. Neslaganja republičkih i partijskih rukovodstava, nemoćnost i uporno blokiranje saveznog centra proizveli su stanje u kojem dugi sastanci vladajućih struktura nisu bili ništa drugo nego „aktivnost praznog hoda“ i završavali bez minimuma saglasnosti i dogovora.¹⁶ Nemiri na Kosovu koji su ponovno izbili u martu 1981. godine biće samo povod da se sve glasnije počne isticati značaj rješavanja tzv. *srpskog pitanja, položaja Srbije, statusa pokrajina i stanja srpskog naroda* što će, između ostalog, dovesti u pitanje osnovne ustavne postulate na kojima se temeljila Jugoslavija kao federalna zajednica ravnopravnih i suverenih država.

To je period kada, na jednoj strani jača represija vlasti prema vjerskim službenicima,¹⁷ a na drugoj strani vjerske zajednice pronalaze različite načine i povode da naprave iskorak iz strogog zakonskog okvira djelovanja. Ubrzano se odvijao taj proces povratka vjerskih zajednica u sferu javnog što je, u kontekstu isticanja značaja kolektivnog identiteta 1980-ih godina, dodatno jačalo vezu između nacionalnog i religijskog, nacija i vjerskih zajednica. Vjerske zajednice počinju da djeluju mnogo slobodnije i samostalnije i otvaraju se pitanja koja su do tada slovila kao tabu, kao zabranjene i nepoželjne teme, a sve češće se upućuju zahtjevi za izmjenama postojećeg Zakona o položaju vjerskih zajednica.

Višegodišnja stroga kontrola vlasti nad vjerskim zajednicama imala je veliki utjecaj na aktivnost i orijentaciju Islamske zajednice u tom periodu. U dokumentima organa vlasti Islamska zajednica se ocjenjuje kao najviše „patriotski opredjeljena“ zajednica.¹⁸ Pod stalnom prismotrom i nerijetkim optužbama da određeni krugovi unutar nje i bliski njoj djeluju sa

¹⁶ Miladinović, Slobodan, 2009, *Elite raspada*, Beograd: Službeni glasnik, 35.

¹⁷ Brojni su primjeri suđenja službenicima Islamske zajednice tokom 1980-ih godina zbog verbalnog delikta. Pogledati npr.: Đidić, F. Hećimović, E. 1991, *Robija šutnje, Stradanje Muslimana u zeničkom kraju 1945-1987*, Zenica: Preporod i Sarajevski proces. Suđenje muslimanskim intelektualcima 1983., 1987, Zurich: Bošnjački institut

¹⁸ O tome svjedoče brojni izvještaji Komisije za odnose sa vjerskim zajednicama tokom 1980-ih godina.

pozicija „klerikalizma i kleronacionalizma“ (posebno nakon izbijanja nemira na Kosovu i suđenja muslimanskim intelektualcima 1983. godine) Islamska zajednica je svoju djelatnost uglavnom usmjerila na omasovljavanje vjerske pouke i obrazovanje vjerskog kadra.¹⁹

Međutim, društveno-politička kretanja u Jugoslavi i Bosni i Hercegovini bili su povod da se tokom druge polovine 1980-ih godina i u Islamskoj zajednici i u njenom djelovanju dogode značajne promjene. U početku su to bila isključivo reagiranja na različite i brojne optužbe (za iredentizam, klerikalizam, kleronacionalizam, separatizam, panislamizam), a postepeno će sve otvorenije u javnosti nastupati kao legitimni predstavnik i zaštitnik interesa Muslimana ne samo kao pripadnika islama nego i kao naroda.

Odraz društvenih promjena vidljiv je i u sadržaju lista „Preporod“ posebno u rubrici „Naš komentar“ u kojoj se se više tretiraju teme iz svakodnevnog društveno-političkog života. U rubrici se autor, pored ostalog, značajno osvrtao na položaj SR Bosne i Hercegovine u Federaciji, status Muslimana i društveni značaj Islamske zajednice napominjući da „Bosni ponovno prijete makaze (dakako, i škare). Ponovo se s drugih strana postavljaju pitanja čija je Bosna, dokle je Bosna, kolika je Bosna“.²⁰ Osvrćući se na dotadašnji položaj i značaj Islamske zajednice autor kaže:

„Da je Islamska zajednica u posljednjim desetljećima bila poprilično ovisna o hirovima aktuelnih političkih koncepcija svima je jasno. (...) Islamska zajednica iza rata (dokleli će ratovi, ustanci biti jednini naši povijesni orijentiri) nije ni imala šansu djelovati samostalno- vjera je bila *privatna stvar* pojedinca, ali je na svim režimskim nivoima tretirana kao prvo društveno zlo. Vjerske zajednice jesu bile odvojene od države, ali se država nikada nije odvojila od vjerskih zajednica. Država je, po hvaljenom ilegalnom komunističkom principu naših ljudi (iz čitanki i iz policijskih geometrija) uvijek imala svoje doušnike, ili pak ispreplašene sirotane, kojima se prijetilo zatvorskim batinama, memlama, osakaćenjima. Onoliko koliko su vjerske zajednice uspjevale djelovati samostalno utoliko im se danas lakše snaći. Usljed dugogodišnje dodvoračke politike njenih čelnika, islamska je zajednica, i pored značajnih pomaka i otrježnjenja u posljednje vrijeme, i dalje u situacije da joj se i dalje malo vjeruje.“²¹

¹⁹ O tome opširnije: Sarač-Rujanac, Dženita, 2012, Odnos vjerskog i nacionalnog u identitetu Bošnjaka od 1980. do 1990. godine, Sarajevo: Institut za istoriju, 175-201.

²⁰ Preporod br. 10/474, 15. 5. 1990, 2.

²¹ Preporod br. 18/481, 15. 9. 1990, 2.

Ipak, autor konstatira da je „očito sve manji raskol između naših vjernika i muslimanske tzv. svjetovne inteligencije“.²²

Previranja unutar same zajednice, posebno tzv. pokret imama o kojem je „Preporod“ pisao kao rezultatu „općih demokratskih pomjeranja unutra društvene zajednice“ doprinjeće značajnim kadrovskim promjenama rukovodstva.²³ Upravo novo rukovodstvo Islamske zajednice krajem 1980-ih godina pokrenulo je dinamičan program obnove vjerskog života, javnog vjerskog demonstriranja, masovnih okupljanja. Pokrenulo je složen proces oživljavanja dotada zabranjenih vjerskih aktivnosti kao što je bila Ajvatovica.

_Prva naznaka ponovnog održavanja Ajvatovice pojavila se u „Preporodu“ 15. aprila 1990. godine. Objavljen je članak koji je, u kontekstu postavljenog posebno istaknutog pitanja iznad teksta „Hoće li se oživjeti najstarije i najpoznatije dovište muslimana u Bosni i Hercegovini!“, govorio o Pruscu i njegovom historijskom značaju, o Ajvaz –dedi, višestoljetnom obilježavanju Ajvatovice, sadržaju i običajima ovog dovišta. Na kraju članak redakcija lista „nakon usmenih razgovora s muslimana iz Prusca, Senahidom ef. Bistrićem v. d. predsjednikom Starješinstva Islamske zajednice i članova odbora Islamske zajednice Donji Vakuf“, apelirala je da se učine „zajednički naponi“ da se upravo 1990. godine oživi „najstarije dovište“.²⁴

Dok su pripreme za obnovu Ajvatovice tekle u Pruscu, u „Preporodu“ 15. maja 1990. objavljen je poziv vjernicima da posjete Ajvatovicu koja se trebala održati 16 i 17. juna 1990. godine. „Preporod“ je s ciljem približavanja vjernicima ove manifestacije i njene promocije objavio i intervju s Zakirom ef. Kanižom koji je odslužio četverogodišnju zatvorsku kaznu zbog sukoba vjernika s milicijom 1947. godine. Pored izrazitog zadovoljstva obnovom Ajvatovice, ef. Kaniža je naglasio zadovoljstvo i što su se konačno „ljudi oslobodili zuluma jednoumlja“. Godinu 1947. i događaj na mostu 23. Juna ocijenio je vrlo važnim navodeći da je upravo nakon tog događaja „krenuo lov na sve one koji su nešto značili u narodu, a bili su te godine na Ajvatovici“.²⁵

Zajedničkom saradnjom Odbora za organiziranje Ajvatovice iz Prusca i Mešihata Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini organizirana je Ajvatovica nakon 43 godine. Novinski izvještaji pisali su o 100 000 posjetitelja manifestacije i brojnim istaknutim vjerskim i političkim

²² Preporod br. 11/474, 1. 6. 1990, 2.

²³ Preporod br. 14/477, 15. 7. 1990, 2.

²⁴ Preporod br. 8/470, 15. 4. 1990, 12.

²⁵ Preporod br. 14/477, 15. 7. 1990, 15.

liderima. Oživljavanje Ajvatovica tumačilo se kao „put u slobodu“, potvrda „rehabilitacije vjerničkog dostojanstva i ponosa“ i „oporavka naroda“.²⁶

Oživljavanje ove bošnjačke islamske tradicije zaista je bila potvrda značajnih političkih promjena, sutona jednog političkog sistema, jednopartijskog socijalizma i uspostave novog, višepartijskog sistema.

-Riječ na kraju

Ajvatovica kao višestoljetna vjerska tradicija Bošnjaka predstavlja specifično kretanje, hod u prostoru i vremenu kako je prošle godine istakao travnički muftija. Organizatori pohvalno osluškiju šira društvena zbivanja i potrebe vjernika i svih onih koji su na različite načine zainteresirani, dolaze i učestvuju u ovoj vjersko-kulturnoj višednevnoj manifestaciji. Na sreću nisu se ostvarile strepnje da bio ova manifestacija mogla biti potpuno zaboravljena nakon 43 godine zabrane mada bi učesnici Ajvatovice 1947. godine sigurno bili iznenađeni onim što ona danas predstavlja i sadržava, pa možda imali i koju zamjerku. Pored toga što imamo na umu da je Ajvatovica i dalje predmet stalnog propitivanja, različitih dilema oko njenog značaja i sadržaja, vjerske utemeljenosti i svrsishodnosti, činjenica je da danas nije nepoznanica na prostoru Balkana, ali i cijele Europe i šire. Ona danas izaziva veliko interes ne samo vjernika nego, kao specifičan fenomen, predmet je zanimanja naučnih krugova, uglavnom historičara i antropologa, etnologa, sociologa, posebno sociologa religije, a u posljednje vrijeme i ekonomista.

Razlog tome je što se njen razvoj (koji podrazumijeva brojne izmjene i modifikacije kako sadržaja tako i značaja) usko veže za nepravolinijski historijski hod bošnjačkog naroda čija povezanost s islamom i tradicijom predstavlja rijetku konstantu. Njena utemeljenost i značaj su neupitni, ostaje nam da vidimo njen dalji razvoj!

Ovaj istraživački projekat podržan je od strane Instituta za islamsku tradiciju Bošnjaka.

²⁶ Preporoda br. 13/476, 1. 7. 1990, 9, 14.